

Evropa „Ve znamení nové doby” aneb Praha – Lucemburk

Historické předměty, tedy i knihy, nejsou jen pouhými milníky na cestě do zašlých dob. Staly se předmětem zkoumání badatelů a potěšením pro milovníky všeho starého a krásného. V průběhu trvání jejich existence se jejich role ve společnosti postupně měnila a lze říci, že se stále mění.

Vedle uměleckého předmětu a předmětu badatelského zájmu vystupují tyto doklady minulosti stále více do popředí jako *politikum*, které spojuje nejen obyvatele jedné země, ale národy celého světa. Role historického předmětu jako politika je rolí čestnou a zastřešující, neboť na vysoké úrovni spojuje zájmy kulturní, vědecké, politické i ekonomické, aby se díky jí mohly tyto zájmy zpětně rozvíjet a uspokojovat podobě zájmů dílčích (vědeckých, kulturních aj.). Taková je tedy úloha předmětů kulturní hodnoty.

Vraťme se ale zpět k problému neustálé proměny role historické knihy ve společnosti. V čem se tato úloha měnila a mění. Jde o změnu ve způsobu užívání těchto předmětů, nebo-li ve funkci, jakou plní ve společnosti. Dnes se úloha historických dokumentů mění v souvislosti s nástupem elektronicko-digitálních metod zpracování a zpřístupnění a také s jejich existencí v tomto prostředí. Jde o roli naprosto novou; její scénář není jednoduchý, neboť konec ještě nebyl napsán. Knihy získávají novou podobu – virtuální – a díky jí překonávají geografické a časové hranice. Stávají se zcela nezávislé na původním dokumentu a žijí naprosto odlišným životem ve zcela odlišném prostředí.

Díky tomu si můžeme stejnou knihu přečíst kdekoliv na světě, pokud máme přístup na internet a pokud má tato kniha elektronickou podobu. Změnou ve vnímání je, že vidíme pouze text jejích stránek, ale už ji nemůžeme zahlédnout jako trojrozměrný předmět. Zatím nám tato změna nepřipadá příliš zvláštní, protože z praktického života víme, jak taková kniha ve skutečnosti vypadá. Představme si ale člověka, který nikdy skutečnou knihu neviděl a zná jen její virtuální (elektronickou) podobu. Setká-li se se skutečnou knihou, bude zmaten. To je však pouze jedna ze změn, které toto nové prostředí s sebou přináší.

Proč se ale v takové míře věnuji funkci historické knihy a její proměně. Chci tím jen v kostce naznačit cestu, jakou se ubíralo naše myšlení při přípravě výstavy historické knihy „*Ve znamení nové doby. První dvě století tištěné knihy v Čechách*”. Když jsme začali o této výstavě přemýšlet, zaujalo nás nejvíce období přechodu mezi rukopisnou a tištěnou knihou, přičemž těžiště našeho zájmu se soustředilo na rané období tištěné knihy až do doby jejího typologického ustálení. Tak se vymezila doba zhruba dvou set let od druhé poloviny 15. století do druhé poloviny 17. století. Právě změna tváře knihy, která nám při práci probíhala přímo před očima, nás přivedla k analogii s přítomností, kdy zažíváme něco obdobného ve vztahu knihy tištěné k elektronicko-digitálnímu dokumentu. Uvědomili jsme si, že změna tváře knihy je zároveň změnou v lidském vnímání a ve společnosti vůbec.

Ačkoli jsme se vzhledem ke svému působení zcela přirozeně zaměřili na český materiál, materiál sám nám ukázal, že je ho třeba chápat v kontextu daleko širším – evropském. Abychom mohli tuto změnu názorně podchytit a ukázat, pokusili jsme se utřídit dokumenty z tohoto hlediska. Vybrali jsme několik podstatných oblastí duchov-

ního i praktického života, v jejichž rámci nabývá historie specifické podoby. Tak se také ukázaly hluboké společenské souvislosti vlastní celé Evropě, které pohledu soustředěnému pouze na knihu jakožto jednotlivý předmět nejsou vždy patrné.

S využitím toho, co nám materiál nabídl, a s vědomím, že kniha je nositelem kulturotvorného obsahu, jsme se pokusili prezentovat devět okruhů, na nichž je tento jev dostatečně patrný.

První okruh byl zcela logicky věnován samotným počátkům tištěné knihy v českých zemích. Prvotisky nám ukázaly zejména stěžejní křížení domácích idejí a celoevropské tematiky. Tisky českých překladů bible směřovaly k husitské reformaci, tzv. první reformaci, jež o více než století předběhla reformaci světovou. Tisky českých překladů dvorské literatury (např. Kronika Trojanská) dokládaly nejenom prostou obeznámenost českého prostředí s evropskými tématy, ale také výrazný podíl měšťanstva jakožto nositele nových idejí v sociokulturním procesu. Navíc se zde začal odehrávat zápas mezi prostředím rukopisné a tištěné knihy. Zápas, který vyhrál knihtisk, ačkoliv rukopisná kniha jej ještě po několik staletí věrně doprovázela.

Druhý okruh se zaměřil na první polovinu 16. století. Tehdy došlo k setkání a k prolnutí starší české a nově se prosazující světové reformace. Tištěná produkce v polemických spisech dokládá jednak ostražitost českého reformačního prostředí vůči této novotě, jednak zájem seznámit se s ní. V neposlední řadě je výrazem touhy po přijetí některých idejí, s nimiž světová reformace přišla. Ukazuje se, jaký důraz byl kladen na aktuálnost informací, jaké bylo propojení všech evropských zemí, které se na prosazování reformace v širším měřítku podílely. Sama kniha jako předmět šíření idejí nabývá v 16. století jakési standardizované podoby. Získává titulní list, který je její vstupní bránou do nového světa informací.

Třetí okruh byl vyhrazen přírodním vědám, jež všeobecně dozruly v celé Evropě v 16. století ohromného rozvoje. Čechy byly tehdy považovány za centrum botanického a astronomického studia, které mělo pro další vývoj těchto disciplín ve světovém měřítku rozhodující význam. Současně ovšem docházelo k předjímání vývoje, který se s plnou silou prosadil až o několik století později, kdy došlo k propojení přírodovědného studia a techniky v hornictví. Spisy všech zmíněných okruhů vzniklé v Čechách jsou součástí evropského dědictví.

Čtvrtý okruh se týkal zájmu o geografii a historii. V době velkých zámořských cest a objevů stály české země jako vnitrozemská oblast stranou hlavní vlny vývoje a geografické zájmy zde byly konzervativní. Projevovalo se v nich ještě zcela středověké hledání zajímavostí, v nichž bez rozlišení splývala fantazie s realitou. Od konce 15. století však začalo patřit takřka k dobrému tónu vykonat cestu do Svaté země a

východního Středomoří vůbec. Tento zájem trval až do počátku 17. století. Takto vzniklé cestopisy prokazují výraznou změnu v prosazení zájmu o realie jak přírodního, tak kulturního charakteru, přičemž významnou roli hrály ilustrace. Dějepisné spisování se sice do značné míry omezovalo na dějiny domácí, avšak i v tomto omezeném tematickém okruhu docházelo k inovacím, jež jsou dobře zařaditelné do evropského kontextu, totiž k počátkům chápání dějin jako imanentního procesu s vlastní, nikoli jen exemplární či ilustrativní hodnotou.

Pátý okruh byl věnován ideologizaci skutečnosti jako jevu typickému pro evropský novověk. Začalo to nenápadně prvními překlady děl Erasma Rotterdamského, jež reformní a humanistické ladění bylo blízké některým proudům českého utrakvismu. Zároveň s tím se však začala prosazovat konfesionalizace, kultura katechismů, a tak byly vytvořeny základy pro pozdější představu spásy skrze společnost. V českém materiálu je tato idea sice skrytá, není formulována explicitně, nicméně je jakožto dědictví obecnestevního důrazu první české reformace stále přítomna.

Šestý okruh se vztahoval k právu. Imanentní dějiny a spása skrze společnost jsou výrazem snahy o tzv. pravé vědění, o myšlenkovou homogenizaci. Prakticky se to objevilo v oblasti práva, kde v městském prostředí začínají vznikat první sbírky předpisů, které usilují o sjednocení právního systému a řádu. To se nakonec ve druhé polovině 16. století podařilo a takto vzniklé právo bylo nepřerušeně aplikováno až do další reformní vlny ve třetí čtvrtině 18. století.

Šedý okruh byl zasvěcen hudbě. Domácí tradice již od husitských dob preferovala duchovní píseň. Toto tlínutí bylo ještě posíleno setkáním s reformací světovou a přetrvávalo i během protireformace, resp. katolické reformace v 17. století, která se pokoušela integrovat vše, co nebylo v rozporu s její doktrínou. Vznikl mohutný proud, kde vedle prosté lidové písně existovaly i vyspělé umělé raně barokní útvary. Tento písňový proud, třebaže byl zastoupen ve všech zemích, které se připojily ke světové reformaci, je českým specifikem a přínosem k mnohotvárnosti evropského kulturního dědictví. Vedle toho však na přelomu 16. a 17. století působila v Praze na dvoře Rudolfa II. významná kapela s vlastním původním repertoárem, který vydávali pražští tiskaři. Současně takřka při každém městském kostele existovalo tzv. lite-

rátské bratrstvo provozující bohatou renesanční polyfonii. Příznačným je, že značná část polyfonní duchovní hudby byla stále ještě tradována rukopisně. Lze snad hovořit o jakémsi hybridu tradice a inovace, typickém pro středoevropskou situaci 16. a počátku 17. století.

Osmý okruh zabrala filozofie, na jejímž poli došlo paradoxně k největšímu rozvoji v době třicetileté války a těsně po ní. České země tehdy byly výrazně mezinárodním až kosmopolitním prostředím. Velkou roli zde hrál španělský vliv, přičemž se ale prosazoval spíše ten proud, který se stavěl kriticky k tzv. druhé scholastice. Znovu pak ožil až koncem 18. a počátkem 19. století při budování základů moderní matematiky. Vedle toho existoval v českých zemích živý zájem o tehdy vznikající novověkou filozofii vědomí, avšak v nedescartovské verzi. Konečně nelze opomenout ani specifickou přírodní filozofii, jež se sytila z kontaktů s alchymíi, velice živou na dvoře Rudolfa II.

Cestu uzavřel devátý okruh, věnovaný počátkům barokní kultury. Pro ni byl v českém prostředí typický jakýsi vlastenecký historismus mající v době po náboženské stabilizaci Evropy, kterou přinesl Vestfálský mír, vyloučit podezřívání Čechů z kacířství a zajistit jejich nové zařazení do okruhu katolických zemí. Tito historici udržovali intenzivní, oboustranně oživující kontakty s tehdy vůdčí školou bollandistů a v tomto duchu zpracovávali domácí materiál.

Devět vybraných okruhů ukázalo, že na konci středověku a v raném novověku se české země podílely na evropském kulturním vývoji jak v jeho obecných rysech, tak rozvíjením některých specifických rysů. Dnes, s odstupem času, můžeme tuto situaci chápat za jakýsi předobraz Evropy národů.

Výstava měla svoji premiéru již v roce 2000 v Zrcadlové kapli pražského Klementina. Tehdy byla Praha nositelkou titulu *Evropské město kultury*. Spoluorganizátory této pražské výstavy byly Communicatio Humana C. H. EXPO s. r. o. a Československá obchodní banka.

Odborná publikace a CD-ROM se stejným názvem „*Ve znamení nové doby. První dvě století tištěné knihy v Čechách*“, které vznikly jako doprovodný materiál pro tuto výstavu, oslovovaly i po skončení výstavy dál širokou veřejnost, a to nejen u nás, ale i v zahraničí.

Počátek novověku nebyl zahájen pouze tzv. zámořskými objevy, ale především objevem a rozšířením knihtisku. Vedle kvantitativní změny projevující se především expanzivní politikou došlo také ke změně kvalitativní, směřující k přeměně společnosti na základě šíření a dostupnosti informací. Tato kvalitativní změna probíhá ve společnosti neustále a zpětně ovlivňuje i její kvantitativní stránku. Dochází tak k neustálému přelévání kvantity v kvalitu a naopak. Znamení nové doby, které bylo tématem výstavy, se tak stalo znamením nadčasovým – aktuálním. Díky tomu byla počátkem roku 2002 Národní knihovna ČR požádána o znovuospořádání této výstavy v lucemburské Národní knihovně. Zájem Lucemburska byl o to významnější, že české země pojí s Lucemburskem dávná společná slavná minulost, provázená úsilím jednoho z nejslavnějších lucemburků na evropském trůně – císaře Karla IV. – o vybudování českolucemburského mostu napříč Evropou.

Dvanáctého prosince 2002 se v Národní knihovně Lucemburska tedy znovu otevřela doba zhruba dvou set let - od druhé poloviny 15. do druhé poloviny 17. století.

Doba zachycující několik podstatných oblastí duchovního i praktického života, v jejichž rámci nabývá historie specifické podoby a ukazuje hluboké společenské souvislosti vlastní nejen zemím Koruny české, ale celé Evropě vůbec. Výstava byla zahájena za účasti významných politických a kulturních osobností obou zemí a byla zařazena mezi přední kulturní akce roku 2002 v Lucembursku. Z hlediska finančního zajištění nesla břímě celé výstavy lucemburská strana. Ministerstvo kultury ČR poskytlo finanční příspěvek na katalog výstavy. Praktické provedení výstavy spočinulo na bedrech Národní knihovny společně s firmou Communicatio Humana C. H. EXPO s. r. o. Expozice se uzavřela veřejnosti 15. února 2003.

Miroslava Hejnová
Národní knihovna ČR